
MONOGRAFIE PRAWNICZE

WYBÓR PRAWA
W MIĘDZYNARODOWYM
PRAWIE RODZINNYM

ANNA SAPOTA



Wydawnictwo C.H.Beck

MONOGRAFIE PRAWNICZE

ANNA SAPOTA • WYBÓR PRAWA W MIĘDZYNARODOWYM
PRAWIE RODZINNYM

Polecamy nasze najnowsze publikacje z tej serii:

Grzegorz Klich

ZMIANA UMOWY W SPRAWIE ZAMÓWIENIA PUBLICZNEGO

Małgorzata Sieradzka

**CHARAKTER PRAWNY POSTĘPOWANIA I RODZAJE
ROZSTRZYGNIEŃ WYDAWANYCH W POSTĘPOWANIU
W SPRAWACH PRAKTYK NARUSZAJĄCYCH ZBIOROWE
INTERESY KONSUMENTÓW**

Konrad Jan Marciniak

**MORSKIE ZASOBY GENETYCZNE W PRAWIE
MIĘDZYNARODOWYM**

Sebastian Koczur

**AKSJIOLOGIA ODPOWIEDZIALNOŚCI MATERIALNEJ
PRACOWNIKA**

Marcin Kamiński

**MECHANIZM I GRANICE WERYFIKACJI
SĄDOWOADMINISTRACYJNEJ A NORMY PRAWA
ADMINISTRACYJNEGO I ICH KONKRETYZACJA**

Andrzej Ołaś

UMORZENIE PROCESU CYWILNEGO

Artur Trubalski

**PRAWNE ASPEKTY IMPLEMENTACJI PRAWA UE
DO SYSTEMU PRAWNEGO RP**



Legalis
System Informacji Prawnej

www.ksiegarnia.beck.pl

WYBÓR PRAWA
W MIĘDZYNARODOWYM
PRAWIE RODZINNYM

ANNA SAPOTA



WYDAWNICTWO C.H.BECK
WARSZAWA 2016

Wydawca: Natalia Adamczyk



© **Wydawnictwo C.H.Beck 2016**

Wydawnictwo C.H.Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: Wydawnictwo C.H.Beck
Druk i oprawa: Elpil, Siedlce

ISBN 978-83-255-8850-2



ISBN e-book 978-83-255-8851-9

Spis treści

Wykaz skrótów	IX
Wykaz literatury	XV
Wykaz orzecznictwa	XXXI
Przedmowa	XXXIII
Rozdział I. Zagadnienia wstępne	1
§ 1. Międzynarodowe prawo rodzinne	1
§ 2. O autonomii woli i wyborze prawa	5
Rozdział II. Autonomia woli na gruncie materialnego prawa rodzinnego	11
§ 1. Wstęp	11
§ 2. Autonomia woli stron w stosunkach rodzinnych w prawie polskim	12
§ 3. Autonomia woli stron w stosunkach rodzinnych w prawach obcych	21
§ 4. Inicjatywy zmierzające do ujednoczenia prawa rodzinnego	31
§ 5. Wnioski	36
Rozdział III. Wybór prawa i inne przejawy autonomii woli w prawie prywatnym międzynarodowym	39
§ 1. Wstęp	39
§ 2. Jurysdykcja	40
I. <i>Forum shopping</i>	41
II. Stworzenie podstawy jurysdykcji	43
III. Umowa prorogacyjna i umowa derogacyjna	44
§ 3. Wskazanie alternatywne	46
§ 4. Stworzenie łącznika	47
§ 5. Materialnoprawny wybór prawa	49
§ 6. Kolidyjnoprawny wybór prawa	51
I. Wybór ograniczony	52
II. Wybór nieograniczony	54
III. Polskie uregulowanie wyboru prawa w PrPrywM11	55
§ 7. Wnioski	60
Rozdział IV. Historia i komparatystryka wyboru prawa	63
§ 1. Wstęp	63
§ 2. Wybór prawa w ujęciu historycznym	63
I. Zobowiązania umowne	64

II. Zobowiązania pozaumowne	69
III. Prawo spadkowe	72
IV. Prawo rodzinne	75
§ 3. Wybór prawa w ujęciu komparatystycznym	82
I. Ogólna charakterystyka obcych systemów prawnych	82
1. Zakres wskazania	82
2. Łączniki	84
II. Stosunki rodzinne, co do których dopuszczono wybór prawa .	90
1. Stosunki majątkowe małżeńskie	91
2. Stosunki osobiste między małżonkami	99
3. Rozwiązanie małżeństwa i separacja	101
4. Alimenty	103
5. Związki partnerskie	105
6. Nazwisko	106
III. Stosunki rodzinne, co do których nie dopuszczono wyboru prawa	107
§ 4. Wnioski	110
Rozdział V. Dopuszczenie wyboru prawa dla stosunków rodzinnych – argumenty „za” i „przeciw”	113
§ 1. Wstęp	113
§ 2. Argumenty za dopuszczeniem wyboru prawa	115
§ 3. Argumenty przeciw dopuszczeniu wyboru prawa	119
§ 4. Ograniczony wybór prawa – jako kompromis czy jako etap pośredni	123
Rozdział VI. Wybór prawa dla małżeńskich stosunków majątkowych	127
§ 1. Wstęp	127
§ 2. Wybór prawa dla małżeńskich ustrojów majątkowych	128
I. Ograniczony charakter wyboru prawa	129
II. Łączniki	131
III. Przedmiot wyboru prawa	135
IV. Sposób i materialna ważność wyboru prawa	136
V. Forma wyboru prawa	138
VI. Skutki wyboru prawa	139
VII. Zmiana wyboru prawa	142
VIII. Skutki nieważnego wyboru prawa	144
§ 3. Zakres zastosowania prawa wybranego	145
I. Polska ustawa PrPrywM11	146
II. Projekt rozporządzenia unijnego	149
III. Wybór częściowy i złożony	152
IV. Ochrona praw osób trzecich w razie dokonania wyboru prawa	155

§ 4. Wnioski	161
Rozdział VII. Wybór prawa dla zobowiązań alimentacyjnych	165
§ 1. Wstęp	165
§ 2. Wybór prawa dla zobowiązań alimentacyjnych	167
I. Ograniczony charakter wyboru prawa	168
II. Łączniki	169
III. Przedmiot wyboru prawa	171
IV. Materialna ważność wyboru prawa	172
V. Forma wyboru prawa	173
VI. Zmiana wyboru prawa	173
VII. Skutki ważnego wyboru prawa	174
VIII. Skutki nieważnego wyboru prawa	175
§ 3. Zakres zastosowania prawa wybranego	176
§ 4. Ochrona uprawnionego przy wyborze prawa	178
§ 5. Wnioski	180
Rozdział VIII. Wybór prawa dla rozvodu i separacji	183
§ 1. Wstęp	183
§ 2. Wybór prawa dla rozvodu	186
I. Ograniczony charakter wyboru prawa	186
II. Łączniki	188
III. Przedmiot wyboru prawa	192
IV. Materialne przesłanki ważności wyboru prawa	192
V. Forma wyboru prawa	193
VI. Zmiana wyboru prawa	194
VII. Skutki ważnego wyboru prawa	195
VIII. Skutki nieważnego wyboru prawa	196
§ 3. Wybór prawa dla separacji	197
§ 4. Zakres zastosowania prawa wybranego	199
I. Dla rozvodu	199
II. Dla separacji prawnej	204
§ 5. Wzmocniona współpraca	205
§ 6. Wnioski	209
Rozdział IX. Zagadnienia ogólne wyboru prawa w międzynarodowym prawie rodzinnym	211
§ 1. Wstęp	211
§ 2. Dopuszczalność wyboru prawa	212
§ 3. Wybór prawa jako czynność prawna	215
§ 4. Ważność wyboru prawa	220
I. Materialna ważność wyboru prawa	220
II. Forma wyboru prawa	225

§ 5. Przedmiot wyboru prawa	227
I. „Prawo” jako przedmiot wyboru	227
II. Niejednolitość prawa	229
III. Odesłanie	233
IV. Wybór negatywny, częściowy i złożony	235
§ 6. Skutki ważnie dokonanego wyboru prawa i ich ograniczenia	239
I. Skutki dokonania ważnego wyboru prawa dla stron	239
II. Skutki dokonania ważnego wyboru prawa dla sądu	247
III. Ograniczenia skutków wyboru prawa	250
§ 7. Skutki nieważnego wyboru prawa	252
§ 8. Ograniczenia zastosowania prawa wybranego	254
I. Niemożność ustalenia treści prawa wybranego	254
II. Klauzula porządku publicznego	257
III. Przepisy koniecznego zastosowania	262
Rozdział X. Wybór prawa w międzynarodowym prawie rodzinnym – wnioski i postulaty	269
§ 1. Dopuszczalność wyboru prawa dla poszczególnych typów stosunków rodzinnych	269
§ 2. Jednolite unormowanie wyboru prawa dla stosunków rodzinnych ..	275
Indeks rzeczowy	281

Wykaz skrótów

1. Akty prawne

belg. p.p.m.	belgijska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym (ustawa z 16.7.2004 r. – Kodeks prawa prywatnego międzynarodowego; Mb z 27.8.2004 r.; <i>Wetboek Internationaal Privaatrecht</i>)
BGB	niemiecki kodeks cywilny z 18.8.1896 r. (BGBl. I s. 233; <i>Bürgerliches Gesetzbuch</i>)
EGBGB	ustawa wprowadzająca niemiecki kodeks cywilny z 18.8.1896 r. (tekst jedn. BGBl. z 1997 r., cz. I, z. 1061; <i>Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche</i>)
EKPCz	Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
franc. k.c.	francuski Kodeks cywilny z 1804 r. (<i>Code civil</i>)
hol. k.c.	holenderski Kodeks cywilny z 19.3.2011 r. (<i>Staatsblad</i> 2011)
KC	ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 380 ze zm.)
konw. hask.78	Konwencja z 14.3.1978 r. o prawie właściwym dla małżeńskich ustrojów majątkowych
KPC	ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 101 ze zm.)
KRO	ustawa z 25.2.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 2082 ze zm.)
proj. kompr. MUM	wniosek dotyczący rozporządzenia Rady w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych w zakresie małżeńskich ustrojów majątkowych – Porozumienie polityczne z 26.11.2015 r.
proj. rozp. MUM	projekt Rady w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych w zakresie małżeńskich ustrojów majątkowych, KOM(2011) 126 wersja ostateczna

proj. rozp. MUM PE	rezolucja ustawodawcza Parlamentu Europejskiego z 10.9.2013 r. w sprawie wniosku dotyczącego rozporządzenia Rady w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych w zakresie małżeńskich ustrojów majątkowych (Dz.Urz. C 93 z 9.3.2016 r., s. 251–294)
prot. hask.	protokół z 27.11.2007 r. o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych, (Dz.Urz. UE L z 2009 r. Nr 331 s. 17)
PrPrywM26	ustawa z 2.8.1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych (Dz.U. z 1926 r. Nr 101, poz. 581 ze zm.)
PrPrywM65	ustawa z 12.11.1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 1965 r. Nr 46, poz. 290 ze zm.)
PrPrywM11	ustawa z 4.2.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 1792)
rozp. alim.	rozporządzenie Rady (WE) Nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L z 2009 r. Nr 7, s. 1)
rozp. bruks. I	rozporządzenie Rady (WE) Nr 44/2001 z 22.12.2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L z 2001 r. Nr 12, s. 1)
rozp. bruks. I bis	rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L z 2012 r. Nr 351, s. 1)
rozp. bruks. II bis	rozporządzenie Rady (WE) Nr 2201/2003 z 27.11.2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) Nr 1347/2000 (Dz.Urz. UE L z 2003 r. Nr 338, s. 1)
rozp. rzym. I	rozporządzenie (WE) Nr 593/2008 Parlamentu Europejskiego i Rady z 17.6.2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz.Urz. UE L z 2008 r. Nr 177, s. 6)

rozp. rzym. II	rozporządzenie (WE) Nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.7.2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II) (Dz.Urz. UE L z 2007 r. Nr 199, s. 40)
rozp. rzym. III	rozporządzenie Rady (UE) Nr 1259/2010 z 20.12.2010 r. w sprawie wprowadzenia w życie wzmocnionej współpracy w dziedzinie prawa właściwego dla rozwodu i separacji prawnej (Dz.Urz. UE L z 2010 r. Nr 343, s. 10)
rozp. spad.	rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 650/2012 z 4.7.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.Urz. UE L z 2012 r. Nr 201, s. 107)
szwaj. p.p.m.	szwajcarska ustawa związkowa z 18.12.1987 r. o prawie prywatnym międzynarodowym, Amtliche Sammlung des Bundesrechts, 198, Nr 44, s. 1776
TFUE	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej z 26.10.2012 r., Dz.Urz. UE C z 2012 r. Nr 326, s. 47)
TUE	Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana Traktatu o Unii Europejskiej z 26.10.2012 r., Dz.Urz. UE C z 2012 r. Nr 326, s. 13)

2. Czasopisma

AJCL	The American Journal of Comparative Law
APD	Archives de Philosophie du Droit
BSN	Biuletyn Sądu Najwyższego
CzPiE	Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne
Dz.Praw.	Dziennik Praw Państwa Polskiego
Dz.U.	Dziennik Ustaw
Dz.Urz.	Dziennik Urzędowy
EPS	Europejski Przegląd Sądowy
ERevPL	European Review of Private Law
FZ	Familienrecht Zeitschrift
Gł.	Głosa
Ius.	Iustitia

Wykaz skrótów

ICLQ	International and Comparative Law Quarterly
JDI	Journal du droit international (Clunet)
JF	Juristische Blätter
JPIL	Journal of Private International Law
KPP	Kwartalnik Prawa Prywatnego
KSP	Krakowskie Studia Prawnicze
MoP	Monitor Prawniczy
NILRev	Netherlands International Law Review
NP	Nowe Prawo
OSN	Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
Pal.	Palestra
PHZ	Prawo w Handlu Zagranicznym
PiP	Państwo i Prawo
PIPWI UJ	Prace Instytutu Praw Własności Intelektualnej Uniwersytetu Jagiellońskiego
PN	Przegląd Notarialny
PPH	Przegląd Prawa Handlowego
PPHZ	Problemy Prawne Handlu Zagranicznego
PPPM	Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego
PRIEL	Polish Review of International and European Law
PS	Przegląd Sądowy
Prz. Sejm	Przegląd Sejmowy
R. Pr.	Radca Prawny
RabelsZ	Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
RB	Revue du Barreau
RCADI	Recueil des Cours de L'Academie de Droit International de La Haye
Rej.	Rejent
Rev. BDI	Revue Belge De Droit International
Rev. crit. d.i.p.	Revue critique de droit international privé
Rev. idc	Revue international de droit comparé
Rev. ndi	Revue néerlandaise de droit international
RIW	Recht der Internationalen Wirtschaft
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
Rzeczposp.	Rzeczpospolita
SC	Studia Cywilistyczne
St. Doc.	Studia et Documenta

SI	Studia Iuridica
SIS	Studia Iuridica Silesiana
SP	Studia Prawnicze
SP-E	Studia Prawno-Ekonomiczne
YPIL	Yearbook of Private International Law
Zb. Orz.	Zbiór Orzeczeń
ZNUJ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Prawnicze
ZNUMK	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Koper- nika
ZNUS	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego
ZNUŚ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Śląskiego
ZPAMS	Zeszyty Problemowo-Analityczne Ministerstwa Sprawiedliwości
ZNUWr.	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego
ZPBAS	Zeszyty Prawnicze. Biuro Analiz Sejmowych

3. Organy orzekające

ETPCz	Europejski Trybunał Praw Człowieka
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
SN	Sąd Najwyższy
SN(7)	Sąd Najwyższy w składzie 7 sędziów
TK	Trybunał Konstytucyjny

4. Inne skróty

alim.	alimentacyjne
ang.	angielski (-a, -e)
art.	artykuł
cyt.	cytowany (-a, -e)
cz.	część
dot.	dotyczy
fr.	francuski (-a, -e)
IPM	Instytut Prawa Międzynarodowego
jw.	jak wyżej
HKPPM	Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzyna- rodowego
m.in.	między innymi
n.	następny (-a, -e)
niem.	niemiecki (-a, -e)
niepubl.	niepublikowany (-a, -e)

Wykaz skrótów

nin.	niniejszy
np.	na przykład
Nr	numer
nt.	na temat
opubl.	opublikowany (-a, -e)
orz.	orzeczenie
PE	Parlament Europejski
pkt.	punkt
por.	porównaj
post.	postanowienie
poz.	pozycja
p.p.m.	prawo prywatne międzynarodowe
pr. zbior.	praca zbiorowa
przyp.	przypis
r.	rok
red.	redakcja
red. nauk.	redaktor naukowy
rozd.	rozdział
rozp.	rozporządzenie
s.	strona (-y)
spad.	spadkowe
t.	tom
tekst jedn.	tekst jednolity
tj.	to jest
tłum.	tłumaczenie
tw.	tak zwany (-a, -e)
uchw.	uchwała
UE	Unia Europejska
ust.	ustęp
v.	<i>versus</i>
w.	wiek
w zw.	w związku
wyr.	wyrok
z.	zeszyt
ZN	Zeszyty Naukowe
zd.	zdanie
ze zm.	ze zmianami
zob.	zobacz
§	paragraf

Wykaz literatury

- Albarian A.*, Les régimes matrimoniaux en droit français – Aspects de droit civil et de droit fiscal, w: *A. Bonomi, M. Steiner* (red.), Les régimes matrimoniaux en droit comparé et en droit international privé, Geneve 2006
- Allerhand M.*, Wybór prawa, w: Księga pamiątkowa ku uczczeniu 50-letniego jubileuszu pracy sędziowskiej Prezesa Lwowskiego Sądu Apelacyjnego Adolfa Czerwińskiego, Lwów 1926
- Antenbrink F., Kochenov D.*, w: *A. Ott, E. Vos* (red.), Towards a More Flexible Approach to Enhanced Cooperation, 50 Years Of European Integration: Foundations And Perspectives, <http://ssrn.com/abstract=1310773>, dostęp: 25.5.2011 r.
- Ancel B., Lequette Y.*, Les grands arrêts de la jurisprudence française de droit international privé, Paris 2006
- Andrae M.*, Internationales Familienrecht, Baden-Baden 2014
- Audit B.*, Droit international privé, Paris 2013
- Bagan-Kurluta K.*, Prawo prywatne międzynarodowe, Warszawa 2015
- Balicki J.*, Problemy kolizyjne prawa małżeńskiego, Warszawa 1959
- Banaszkiewicz B.*, Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny. O niektórych implikacjach art. 18 Konstytucji RP, KPP 2013, z. 3
- Bar Ch. von, Mankowski P.*, Internationales Priverecht. Band I. Allgemeine Lehren, Monachium 2003
- Barcz J.* (red.), Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe, Warszawa 2003
- Basedow J.*, The Recent Development of the Conflict of Laws – Some Comparative Observations, w: *J. Basedow* (red.), Japanese and European private international law in comparative perspective, Tübingen 2008
- Basedow J.*, Theorie der Rechtswahl oder Parteiautonomie als Grundlage des Internationalen Privatrechts, RabelsZ 75, 2011
- Batiffol H.*, Le rôle de la volonté en droit international privé, APD 1957, Nr 3
- Batiffol H.*, Les conflits des lois en matière de contrats, Paris 1938
- Batiffol H., Lagarde P.*, Traité de droit international privé, t. I, Paris 1993
- Batiffol H., Lagarde P.*, Droit international privé, t. II, Paris 1983
- Beilfuss C.G.*, Property Consequences of Registered Partnership, YPIL 2011
- Bertholet J.*, Les régimes matrimoniaux en droit international privé suisse, w: *A. Bonomi, M. Steiner* (red.), Les régimes matrimoniaux en droit comparé et en droit international privé, Lozanna 2006
- Billarant S.*, La caractere substantiel de la réglementation française des successions internationales, Paris 2004

- Bix B.H.*, Choice of Law and Marriage: A Proposal, *Family Law Quarterly* 2002–2003, z. 36
- Bobrzyńska O.*, *Mostowik P.*, Zwyczajny pobyt dziecka jako podstawa jurysdykcji krajowej oraz łącznik kolizyjny, *ZNUS* 2014, Nr 821
- Boele-Woelki K.*, For Better Or For Worse: The Europeanization Of International Divorce, *YPIL* 2010, t. 12
- Boele-Woelki K.*, Property relations of international couples in Europe: the interaction between unifying and harmonizing instruments, w: *H. Kronke, K. Thorn* (red.), *Grenzen überwinden – Prinzipien bewahren. Festschrift von Hoffmann zum 70. Geburtstag*, Bielefeld 2011
- Boele-Woelki K.*, The Proposal for enhanced cooperation in the area of cross-border divorce (Rome III), *Experts Papers*, PE 432.730
- Boele-Woelki K.*, *Unifying and Harmonizing Substantive Law and the Role of Conflict of Laws*, Hague 2010
- Boele-Woelki K.*, *Ferrand F.*, *Gonzales Bielfuss C.*, *Jantera-Jareborg M.*, *Lowe N.*, *Martiny D.*, *Pintens W.* (red.), *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance between Former Spouses*, Antwerpia-Oxford 2004
- Boele-Woelki K.*, *Joustra C.*, *Steenhoff G.*, Dutch private international law at the end of the 20th century: pluralism of methods, www.ejcl.org/143/art143-3.pdf, dostęp: 12.12.2012 r.
- Boer Th.M. de*, Party Autonomy and Its Limitations in the Rome II Regulation, *YPIL* 2007, t. 9
- Boer Th.M. de*, The second revision of the Brussels II Regulation: Jurisdiction and Applicable Law, w: *K. Boele-Woelki, T. Sverdrup* (red.), *European challenges in contemporary family law*, Antwerpia 2008
- Boggiano A.*, The contribution of the Hague Conference to the development of private international law in Latin America, *RCADI* 1992, t. 233
- Bonomi A.*, Protocole de la Haye du 23 novembre 2007 sur la loi applicable aux obligations alimentaires. Rapport explicatif, *Publications de la HCCH* 2009, <http://www.hcch.net/upload/expl39f.pdf>; dostęp: 24.5.2014 r.
- Bonomi A.*, The Interaction Among The Future EU Instruments On Matrimonial Property, Registered Partnership And Successions, *YPIL* 2011, t. 13
- Bordignon M.*, *Brusco S.*, On enhanced cooperation, *Journal of Public Economics* 2006
- Bouckaert F.*, Les points controversés dans les règles de conflits établies par le nouveau Code de droit international privé belge en matière de régimes matrimoniaux, w: *J.-P. Béraudo, R. Crône, F. Ferrand* (red.), *Mélanges en l'honneur de Mariel Revallard. Liber amicorum*, Paris 2007
- Bugajski B.*, Ustawowy małżeński ustrój majątkowy w prawie niemieckim, *PiP* 2010, z. 5
- Carlier J.-Y.*, Le Code belge de droit international privé, *Rev. crit. d.i.p.* 2005, z. 94
- Carruthers J.*, Party autonomy in the legal regulation of adult relationships: what place for party choice in private international law, *ICLQ* 2012, t. 61

- Chong A.*, Choice of law for unjust enrichment/restitution and the Rome II Regulation, ICLQ 2008, Nr 4
- Ciszewski J.*, Europejskie prawo małżeńskie i dotyczące odpowiedzialności rodzicielskiej. Komentarz, Warszawa 2004
- Colino S.M.*, Towards Greater Flexibility or Deadlock? The Progress of European Integration Since the Introduction of Enhanced Cooperation, The Federal Trust for Education and Research, Online Paper Series 24/04, <http://ssrn.com/abstract=1701286>, dostęp: 29.7.2011 r.
- Collier J.G.*, Conflicts of Laws, New York 2001
- Curti-Gialdino A.*, La volonté des parties en droit international privé, RCADI 1972, t. 137
- Czempelak M.*, Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym Unii Europejskiej, Warszawa 2015
- Czempelak M.*, Kolizyjnoprawna autonomia woli pięćdziesiąt lat po wydaniu monografii Józefa Skąpskiego, KPP 2014, z. 4
- Czempelak M.*, Między Hągą a Brukselą – w poszukiwaniu współczesnej wizji unifikacji prawa prywatnego międzynarodowego, w: Prace poświęcone pamięci Adama Uruszczaka, Prace IPWI UJ 2006, z. 96
- Czempelak M.*, Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej, Warszawa 2012
- Czempelak M.*, Nieważność umowy albo niedojście jej do skutku a właściwość sądu i prawa, w: *J. Pisuliński, P. Tereszkiewicz, F. Zoll* (red.), Rozprawy z Prawa Cywilnego, Własności Intelektualnej i Prawa Prywatnego Międzynarodowego. Księga Pamiątkowa Dedykowana Profesorowi Bogusławowi Gawlikowi, Warszawa 2012
- Czempelak M.*, Stosunki majątkowe między małżonkami w prawie prywatnym międzynarodowym, Kraków 2004
- Czempelak M.*, Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego, Warszawa 2008
- Czempelak M.*, Would We Like to Have a European Code of Private International Law?, ERevPL 2010, t. 17, z. 4
- Czempelak M.*, Wybór prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych w rozporządzeniu rzymskim II, KPP 2009, z. 2
- Davie M.*, Matrimonial Property in English and American Conflict of Laws, ICLQ, t. 42
- Dacey A.V., Morris J.H.C.*, The Conflict of Laws, London 1993
- Dolecki H., Sokołowski T.* (red.), Komentarz do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, Warszawa 2010, LEX
- Dolinger J.*, Evolution of Principles for Resolving Conflicts in Contracts and Torts, RCADI 2000, t. 283
- Douga A., Koumpli V.*, Cross-border maintenance obligations in Europe: the EU Maintenance Regulation, s. 218, www.hiifl.gr/wp-content/uploads/DOUGKA.PDF; dostęp: 21.6.2015 r.
- Dovgert A.*, Codification of Private International Law in Ukraine, YPIL 2005, t. 7

- Droz G.A.L.*, Les nouvelles règles de conflit françaises en matière de régime matrimoniaux, *Rev.crit. de d.i.p.* 1992
- Droz G.A.L.*, Régimes matrimoniaux en droit international privé, *RCADI* 1974, t. 143
- Drozd E.*, Nabycie i utrata praw rzeczowych na rzeczy ruchomej w prawie prywatnym międzynarodowym. Wpływ zmiany miejsca położenia rzeczy na właściwość prawa, Kraków 1977
- Dutoit B.*, Droit international privé suisse. Commentaire de la loi fédérale du 18 décembre 1987, Bâle–Genève–Munich 2005
- Dyoniak A.*, Ustawowy ustój majątkowy małżeński, Warszawa 1985
- Fabian J.*, Autonomia woli a aktualne problemy prawa międzynarodowego prywatnego, *ZNUMK – Prawo* 1957, z. III
- Figura-Góralczyk E.*, Wybór prawa dla czynów nieuczciwej konkurencji na tle rozporządzenia rzymskiego II, w: *J. Poczobut* (red.), Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego, Warszawa 2013
- Fiorini A.*, Harmonizing The Law Applicable To Divorce And Legal Separation – Enhanced Cooperation As The Way Forward?, *ICLQ* 2010, z. 4
- Frantzen T.*, Party Autonomy In Norwegian International Matrimonial Property Law And Succession Law, *YPIIL* 2010, t. 12
- Fuchs B.*, Następczy wybór prawa, w: *M. Pazdan* (red.), *Valeat aequitas*. Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu, Katowice 2000
- Fuchs B.*, Przepisy wymuszające swoją właściwość w przyszłej kodyfikacji prawa prywatnego międzynarodowego, *KPP* 2000, z. 3
- Fuchs B.*, Przepisy wymuszające swoje zastosowanie w nowej ustawie – Prawo prywatne międzynarodowe, w: *J. Poczobut* (red.), Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego, Warszawa 2013
- Fuchs B.*, Statut kontraktowy a przepisy wymuszające swoje zastosowanie, Katowice 2003
- Fuchs B.*, Ujednoczanie prawa na płaszczyźnie międzynarodowej a zagadnienie forum shopping, w: *L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar* (red.), *Rozprawy prawnicze*. Księga pamiątkowa profesora Maksymiliana Pazdana, Kraków 2005
- Gannagé P.*, La pénétration de l'autonomie de la volonté dans le droit international privé de la famille (1), *Rev. crit. d.i.p.* 1992, z. 81
- Gnela B.*, Kolidująca problematyka przysposobienia w konwencjach międzynarodowych, w: *L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar* (red.), *Rozprawy prawnicze*. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana, Kraków 2005
- Gnela B.*, Prawo właściwe dla przysposobienia według nowej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe, w: *J. Poczobut* (red.), Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego, Warszawa 2013
- Gnela B.*, *Przysposobienie w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 1983, niepublikowane, maszynopis dostępny w Bibliotece Jagiellońskiej
- Gołaczyński P.*, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2014

- Grzegorzczuk M., Uznanie państwa lub rządu jako przesłanka stosowania obcego prawa, ZNUJ. Prace Prawnicze 1968, z. 37
- Grzegorzczuk P., Automatyczna wykonalność orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych w Unii Europejskiej, w: P. Grzegorzczuk, K. Weitz (red.), Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne, Warszawa 2012
- Haberko J., Rozwiązanie małżeństwa w drodze „umowy”? Uwagi na tle projektu zmian Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz ustawy – Prawo o aktach stanu cywilnego, ZPBAS 2013, Nr 2
- Harding M., The Harmonisation Of Private International Law In Europe: Taking The Character Out Of Family Law?, JPIL 2011, z. 7
- Hartley T.C., Choice of law for non-contractual liability: selected problems under the Rome II Regulation, ICLQ 2008, z. 4
- Heiss H., Loacker L., Die Vergemeinschaftung des Kollisionsrecht der außervertraglichen Schuldverhältnisse durch Rom II, JB 2007, z. 10
- Henrich D., Internationales Familienrecht, Frankfurt am Main–Berlin 2000
- Huss A., Weitzel A., Jurisclasseur de droit comparé, Paris 1990
- Ignaczewski J., Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 2010
- Jakubowski J., Odesłanie częściowe i złożone w świetle ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym z 1965 r., SP 1970, Nr 26–27
- Jakubowski J., Wpływ zainteresowanych na właściwość prawa merytorycznego w prawie prywatnym międzynarodowym, RPEiS 1967, Nr 4
- Jakubowski J., Zobowiązania z umów w projekcie nowej ustawy o prawie międzynarodowym prywatnym, PiP 1962, z. 3
- Jankiewicz S., Kot T., Francja, w: K. Surawski (red.), Majątkowe stosunki małżeńskie w prawie zagranicznym, Warszawa 2003
- Janowski B., Uznawanie orzeczeń zagranicznych w sprawach małżeńskich i pieczy na dzieckiem w Unii Europejskiej, KPP 2002, z. 4
- Jayme E., Party Autonomy in International Family and Succession Law: New Tendencies, YPIL 2009, t. 11
- Jäntera-Jareborg M., Unification of International Family Law in Europe – A Critical Perspective, w: K. Boele-Woelki (red.), Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe, Antwerp–Oxford–New York 2003
- Jędrejek G., Komentarz do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, Warszawa 2013, LEX
- Juryk A., Alimenty w prawie prywatnym międzynarodowym, Warszawa 2012
- Juryk A., Prace nad ujednoczeniem międzynarodowego prawa alimentacyjnego, w: H. Cioch, P. Kasprzyk (red.), Z zagadnień prawa rodzinnego i rejestracji aktów stanu cywilnego, Lublin 2007
- Kinsch P., Private International Law Topics Before The European Court of Human Rights. Selected Judgements and Decisions (2010–2011), YPIL 2011, t. 13
- Kohler Ch., L'autonomie de la volonté en droit international privé: un principe universel entre libéralisme et étatism, RCADI 2013, t. 359